

MU'MİNÜN SÛRESİ'NİN YAPISI VE TEFSİRİ

Neal ROBINSON* /Çev. İsmail ALBAYRAK**

Çevirenin Sunuşu

Kur'an'ın yapısı, edebî uslubu ve kronolojisi tarihsel olarak Batılılar için her zaman problem olmuştur.¹ Onlar Kur'an'da ne mantıkî, konusal ve didaktik, ne de tarihî bir bütünlük görmektedirler. Ayrıca Kur'an'ı Kitab-ı Mukaddes'in bozulmuş bir şekli olarak algıladıkları için, Kur'an'ın anlamının Kitab-ı Mukaddes ışığında değerlendirilmediği sürece hep kapalı kalacağını düşünmektedirler. Bununla beraber Batı'da özellikle son yıllarda bazı yazarların Kur'an metninin edebî yönü² üzerinde yoğunlaşarak Kur'an'ı Yahudi ve Hıristiyan tesiri altında oluşmuş bir Kitap olarak tanımlayanlara gizli de olsa tepki gösterdikleri gözlemlenmektedir. J. D. McAuliffe'nin de ifade ettiği gibi onların eserleri genelde Kur'an'ın anlatım özellikleri ve edebî yönünün kalitesiyle ilgilidir. Bunlar Kur'an'ı anlamada O'nu Kitab'ı Mukaddes'in bir versiyonu olarak görmenin çok verimli bir yaklaşım olmadığı kanısındadırlar.³ Her ne kadar onlar her iki Kitabın bazı anlatımları arasında benzerliğin varlığını kabul etseler bile, yapmış oldukları analizlerle her birinin anlatım yapısının, konusal, ahlâkî, ve kelâmî açıdan farklı kısımları içerdiğine inanmaktadırlar. Bu nedenle sahip oldukları

* Lampeter Üniversitesi (Galler) İslâmî Çalışmalar Bölümü Başkanı, Prof.Dr.

** Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Yrd.Doç.Dr.

¹ Hartmut Bobzin, 'A Treasury of Heresies', *Qur'an as Text* (Stefan Wild ed.), Leiden: Brill 1996; Thomas Carly, *On Heroes (Lecture II: The Hero as Prophet Mahomet)*, London 1841, 64-65

² Burada bahsettiğimiz edebî tefsir metodu Kur'an'ın parça parça değil de konu konu ele alınmasını gerektiğini söyleyen Emin el-Hûlî'nin geliştirdiği edebî tefsir'den farklıdır. Her ne kadar aralarında benzerlikler olsa da el-Hûlî'nin yaklaşımıyla bizim burada irdelemeye çalıştığımız edebî tefsir metodu arasında temel farklar vardır. El-Hûlî'nin yöntemiyle ilgili geniş bilgi için bkz. (Emin el-Hûlî, *Kur'an Tefsirinde Yeni Bir Metod*, (çev) Mevlüt Güngör, İstanbul: Kur'an Kitaplığı 1995, 76-90; Davut Aydın, *Tefsir Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, İstanbul: Işık Y. 2000, 58-59; Mehmed Akif Koç, *Bir Kadın Müfessir Âişe Abdurrahman ve Kur'an Tefsirindeki Yeri*, İstanbul: Şule Y. 1998, 26-36)

³ J. D. McAuliffe, 'The Qur'anic Context of Muslim Biblical Scholarship', *Islam and Christian-Muslim Relation*, 7 (1996) 142

edebî birikim yardımıyla gayr-i müslim Kur'an okuyucusunun, alışmış olduğu ya da beklentilerinin ötesinde bir üslûpla sunuş yapan Kur'an'ın anlatımının basit görülmemesinin gerekliliğini belirtirler. Özellikle yapısalcı⁴ ve anlatım bilimin ışığında geliştirilen metodlarla okunmaya çalışılan Kur'an hakkındaki yaklaşım tarzlarının çıkış noktası 'Dinî bir metin olan Kur'an, hâricî bir kaynağa başvurmadan, kendi başına edebî bir bütün olarak anlamlı mıdır?' sorusudur. Onlara göre bu sorunun cevabı müspettir, çünkü bu yaklaşım günümüze kadar gelen her anlatımda evrensel bazı ortak özelliklerin varlığını kabul etmektedir.⁵ Kur'an, birçok metinde var olan anlatma, diyalog, dramatik diyalog, hiciv, kinaye, mecâz, teşbîh, temsil, hazifler, karakterize ve karikatürize etmeler, ritmik üslûp gibi edebî sanatları kullanmaktadır.⁶ Bu, kesinlikle her türlü edebî sanat Kur'an'da vardır anlamına gelmese de, edebî sanatların kayda değer bir oranda mevcudiyeti de bir gerçektir. Elbette Kur'anî anlatımın gayesi sadece bazı anlatım tekniklerini göstermek değildir. Kur'an açık bir şekilde muhatabını, içerdiği hakikati kabule ikna etmeye çalışmaktadır, hatta bazan zorlamaktadır. Bununla birlikte bu tekniklerin varlığı O'nun anlatımındaki edebî üslup vurgusunun bir kenara atılamayacak kadar önemli olduğunu göstermektedir. İşte bu ve benzer durumlardan hareketle bazı Batılı yazarlar oryantalistik çalışmaların özünü oluşturan tarihi eleştiri metodlarını neredeyse tamamen gözardı ederek Kur'an merkezli bir okuma türü geliştirmenin peşindedirler. Neal Robinson bu grubun önde gelen isimlerinden biridir. Aşağıdaki çeviri onun Mu'minûn suresi üzerinde yaptığı bir yapısalcı okuma denemesidir. Gayemiz ihtiyatı ve öğrenme aşkını ve şevkini çalışmalarında devamlı canlı tutmaya çalışan müslüman münevvere, Batı'da yeni yeni gelişen edebî-yapısalcı Kur'an okumalarından canlı bir örnek sunmaktır.

Giriş

Neuwirth, Mekki sûrelerinin yapısını işlediği çalışmasında orta ve son dönem Mekki sûreler gibi Mu'minûn sûresinin de üç bölümden oluşan bir yapıya sahip olduğunu iddia etmektedir. Bu makalede alternatif bir yapı önerilmeden önce, onun görüşleri özetlenecek ve eleştirilecektir. Sûre'nin iki ana bölümden oluştuğu ileri sürülmektedir: Birinci (I) Bölüm 12-53'inci âyetler

- ⁴ Rippin, 'The Qur'an as Literature: Perils, Pitfalls and Prospects', *British Society for Middle Eastern Studies Bulletin*, 10 (1983) 38
- ⁵ D.F. Tolmie, *Narratology and Biblical Narratives: A Practical Guide*, London: International Scholars Publication 1999, 1
- ⁶ A.H. Johns, 'In Search of Common Ground: The Qur'an as Literature?', *Islam and Christian-Muslim Relationship*, 4 (1993) 191-209; Mustansir Mir, 'The Qur'an as Literature', *Religion and Literature*, 20 (1988) 52

arasıdır ve yaratılıştan insanlar arasındaki gruplaşma dönemini içermektedir. Bu bölüm aynı zamanda kronolojik olarak 7 alt kısımdan oluşmaktadır. 64-108. âyetlerin oluşturduğu ikinci bölüm, eskatoloji ve Kur'an'ın vahyedildiği dönemdeki tartışma (cedel) atmosferine odaklanmaktadır. Yapısal açıdan ise içi oyuk (boş) gibidir. I. ve II. bölümler merkezi bir bağlaçla (54-63. âyetler) birleştirilmiştir. Bu iki bölüm giriş (1-11 âyetler) ve bitiş (109-118) tablolarıyla çerçevelenmiştir. Bunlara ilaveten, *bessmele* ve ilk âyet açılış, 117-118. âyetler de kapanış işlevini görmektedir. Böylece sûre'nin açılış ve kapanışı çiaistik⁷ yapıyı oluşturmaktadır. Giriş tablosu ve merkezi bağlaç da çiaistik yapıya sahiptir. Bitiş tablosu ise içi boş olmakla beraber sınırları bellidir. Böylece sûre tam olarak kayda değer bir bütünlük arz etmektedir. Tahminen surenin son şeklini Medine döneminde Bedir zaferinden sonra ve Mekke'liler kuraklıkla karşı karşıyayken aldığı söylenebilir.

Mu'minûn Sûresi'nin Yapısı ve Tefsiri⁸

Nöldeke'nin⁹ Mekke döneminin ilk zamanlarında indiğini söylediği 48 sûre yapısal açıdan nispeten homojen grup oluşturur.¹⁰ Bu sûrelerin Nöldeke'nin zannettiği gibi gerçekten ilk dönem Mekkî ayetler olup olmadığına bakılmaksızın doğrudur. İlk dönem Mekkî sûrelerin çoğu bir ya da daha fazla farklı bölümlerden oluşmaktadır. Bu bölümlerin herbiri şu altı gruptan birisiyle ilgilidir: cedel, eskatoloji (âhiret hayatı), Allah'ın lütuf ve kudretinin işaretleri, önceki elçiler hakkındaki kıssalar, Kur'an mesajının (Vahy'inin) statüsü, elçiyile özel iletişim.¹¹ Bununlar beraber aynı durum Nöldeke'nin ikinci ve üçüncü

⁷ Çiaistik terimi chiasmus'tan gelmektedir. Chiasmus adını bir Grek alfabesi harfi olan χ'den almaktadır. Bu ise anlatımın içsel bütünlüğünü gösteren bir edebî tekniktir. Şâyet anlatım a b c d e f-P'e'd'e'b'a'... simetrik bir şekilde sistematize edilebiliyorsa bu anlatı bütünlük arz ediyor demektir. (çev.notu)

⁸ Bu makalenin ilk şekli (ham metin) 18-19 Ekim 1999'da SOAS/Londra'da gerçekleşen 'Kur'an: Metin ve Tefsir' başlıklı Konferansta sunulmuştur. Angelika Neuwirth, Alfred T. Welch ve diğerlerine makalem hakkındaki değerli yorumlarından dolayı teşekkürü bir borç bilirim.

⁹ Nöldeke Kur'an surelerinin kronolojisini dört bölümde ele almaktadır: i. İlk dönem Mekkî sureler, ii. Orta dönem Mekkî sureler, iii. son dönem Mekkî sureler ve iv. Medenî sureler. (çev.not.)

¹⁰ T. Nöldeke and f. Schwally, *Geschichte des Qorans*, Leipzig, Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung, 1909, ss. 74-117

¹¹ Bak. A. Neuwirth, *Studien zur Komposition der mekkanischen Sûren*, Berlin, De Gruyter, 1981, 179-237; Neal Robinson, *Discovering the Qur'an: A Contemporary Approach to a Veiled Text*,

Mekke dönemine ait olduğunu söylediği 42 sûre için geçerli değildir. Her ne kadar bu altı tema sözkonusu sûrelerde olsalar da onların alt bölümlere ayrılması çok zordur ve bu sûreler daha karışıktır. Ancak bu 42 sûre'den 13 tanesi –8 tanesi orta Mekke, 5 tanesi Mekke'nin son dönemine ait- üç bölümden oluşan bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Bu sûrelerin herbiri sandviç gibi açılış ve kapanış bölümleri arasında kalmış uzun bir anlatım bölümüne sahip olup bu bölümler farklı konularında işlemektedir.¹² Mekki sûrelerin kompozisyonuyla ilgili ilk çalışmasında Neuwirth, dikkatlice bakıldığında ikinci (orta) ve son dönem Mekki sûrelerinin de üçlü bir bölümden oluştuğunu göreceğini ileri sürmektedir.¹³ Başka bir yerde tartıştığı gibi bu, konuyu basitleştirmekten başka bir şey değildir.¹⁴ Bu makalede bir adım öne giderek Mekke'nin ikinci döneminde (orta) inen ve Mü'minûn sûresi olarak bilinen 23. sûrenin yapısını analiz etmeye çalışacağım.

Açık bir şekilde üçlü bölümlere ayrılan sûreleri Neuwirth *Ringkomposition*¹⁵ olarak adlandırmaktadır ki bunların 3. bölümü (son) 1. bölümün içerdiği motifleri yansıtır. Fakat Neuwirth bu durumun Mü'minûn sûresi için aynı olmadığını söylemektedir. Bununla beraber o 1-11. ayetlerdeki erdemler listesi ile ilâhî (dini mûsikî) formunda tanımladığı 78-80. âyetlerin arasında bir ilişki görmektedir. Yine o bu iki grubun öncelikli olarak *ellezîne* ve *ellezî* ile başlamış yüklem içerdiğini, birincisinin inananları yücelttiğini, ikincisinin de Yaraticı'yı yücelttiğini gözlemlemektedir.¹⁶ Bunu temel alarak Neuwirth 3. bölümün 78-80.

London, SCM, 1996 99-146. Sadece 1, 109, 112, 113 ve 114. sûreler bu kategorinin dışındadırlar.

¹² Robinson, *a.g.e.*, 148-150

¹³ Neuwirth, *a.g.e.*, 238-321

¹⁴ Robinson'un deneme kabilinden analizini yaptığı 67, 72 ve 17. sûrelere bkz., *a.g.e.*, 152-154, 188-195. Neuwirth şimdilerde sûrelerin yapılarından çok onların ilk dönem müslümanların hayatlarında duâ şeklindeki (işlevi) okumaları konusunda yoğunlaşmaktadır. Geniş bilgi için onun geçenlerde yayınladığı makaleye bkz. 'Vom Rezitationstext über die Liturgie zum Kanon: Zu Entstehung und Wiederauflösung der Sûrenkomposition im Verlauf der Entwicklung eines islamischen Kultus, in S. Wild (ed.), *The Qur'an as Text*, Leiden, E.J. Brill 1966, 69-105

¹⁵ Bu isimlendirmenin ana sebebi muhtemelen başıyla sonunun bir yüzük gibi birleşme sebebiyledir. (çev.notu)

¹⁶ Neuwirth, *a.g.e.*, 246

âyetlerle başladığını söylemektedir. Neuwirth'in Mü'minûn sûresiyle ilgili önerdiği yapı şu şekildedir:¹⁷

I. Giriş: Erdemler listesi

1-11

II. A. Âyât (Alâmetler)

12-16 Yeniden diriltme gücünü göstermesi açısından insanın yaratılması

17-22 İlave âyât (alâmetler): semâ, su, bitkiler, Tûr-u Sinâ'daki ağaç, hayvanlar, gemiler

II. B Peygamber Kıssaları

23-30 Hz. Nûh ve o'nun gemiyle kurtuluşu

31-41 İsmi zikredilmeyen elçinin kıssası

42-44 Belirli aralıklarla ortaya çıkan elçiler

45-49 Hz. Mûsa ve Hz. Hârûn

50 Meryem'in oğlu (Hz. İsa)

51-53 Elçilere genel hitap: kavimler arasındaki ayrılık

II. C Nasihat, Cedel

54-56 Hz. Peygamber'e nasihat-teselli, kendilerini Allah'a adanmışlar hakkında tartışmalı sorular

57-61 Erdemler listesi: tartışılan erdemlere sahip kimseler gerçekten kendilerini Allah'a adanmış kimselerdir.

62-63 Amellerin Kitaba kaydedilmesi

64-67 Kıyamet günü karşılaşılabilecek cezayı âyetlerde tedricen ortaya çıkarmak

68-71 Polemik (cedel) sorulara geri dönüş, yaşanan anda yapılan kınama

72-77 Peygamber'in vazifesi, nasihat, inkarcıların cezalandırılacaklarının duyurulması

III. İlâhî tarzındaki Pasajlar, Kıyamet Günü tehdidi, Allah'ın Birliği'nin ikrarı

78-80 Övgüyü Allah'a atfetmek, alâmetleri (işaretleri) göstermek (yerleştirmek)

¹⁷ *A.g.e.*, 272. Orijinal metinde Neuwirth âyetlerin numaralarını her bölüm, kısım ve alt bölümlerde göstermektedir.

81-83 İnançsızlar, yeniden dirilişi reddetmek için dayanak olarak atalarını zikrederler

84-89 Güç ve hakimiyetin kime ait olduğuyla ilgili sorular, cevap: Allah

90-92 Allah'ın Birliği

93-98 Tavsiye edilen duâ, nasihatlar ve tavsiye edilen reçete (usûl)

99-104 İnançsızların ölüm anı, tövbe, Kıyamet Günü, Mîzân

105-108 tövbelerinin reddedilmesi

109-111 Geriye dönüş: İnananları alaya alan inancsızların şimdi (Kıyamet günü) yargılanması

112-115 Ölüm ve dirilme arasındaki sürenin sorulması, *halk bi'l-hakk*

116-118 Tek ve Mutlak İlâh olarak bütün övgülerin Allah'a yapılması, değişik tanrılara tapanların da tehdit edilmesi, dua tavsiyesi

Neuwirth'in analizlerinde çok sayıda eksiklik ve zayıflık vardır:

1. Neuwirth'in ayırdığı 1. ve 3. bölümler içerdiği âyet sayıları bakımından dengeli değildir. 1. bölüm 11 âyetten oluşurken 3. bölüm 42 âyetten oluşmaktadır.¹⁸

2. Mu'minûn sûresinin 54. âyeti –ki o bu âyeti IIC (2. bölümün üçüncü kısmının) başlangıcı olarak kabul eder-, Neuwirth'in 3. bölümün başlangıç âyeti olarak kabul ettiği 78. âyetten daha açık bir şekilde sûre içinde bir dönüm noktasına işaret ettiği tartışılabilir. Bununla beraber asıl 54. âyetin içinde gizli anlatıcı (Allah) öncelikle Kur'an'da seçkin muhataba (Hz. Muhammed) ikinci tekil şahıs olarak şu şekilde seslenmektedir: 'Bir süreye kadar onları (daldıkları) gafletleri içinde bırak.' Ayrıca, bir dizi farklı alt gruplar anlatımı daha az belirgin bir yapıda sunulmasını sağlar.

3. Kurtuluşa erenlerin erdemleriyle ilgili listenin sıralandığı İlk 1-11 âyetlerin yapısının (benzeri) karşılığı 78-80. âyetlerden ziyade ikinci bir erdem listesi olan 54-63. âyetlerdir.¹⁹

¹⁸ Maalesef Neuwirth'in IIA ve IIB (2. bölümün birinci ve ikinci kısmının) toplam 42 âyetten oluştuğu ki bu da son bölümü karşılayacak âyet sayısına eşittir gözlemini tam olarak anlayamadım.

¹⁹ Kur'an'da kısa tanımlamaların dışında gerçek erdem listeleri oldukça azdır. Bu tür ifadeler 2:2-5, 3:134-136, 8:74, 9:18, 13:22, 25:72-75, 31:3-5, 49:15, 70:32-5, 90:17-8'de geçmektedir. Özellikle 23:1-10 ile 2:2-5 ve 31:3-5 arasındaki benzerliğe dikkat ediniz; bu üç âyet grubu da geçtikleri sûrelerin ya başlarında ya da başlara yakın bir yerde geçmekte ve aynı zamanda hepside *felâh* kökünden gelen bir kelime içermektedir.

4. 78 ve 80. âyetlerin sonlarında geçen ‘ne kadar az şükrediyorsunuz’ ile ‘aklınızı kullanmıyor musunuz’ ifadeleri duâ’dan ziyade (Allah’ın kudretinin alâmetlerini göstermek için) üçüncü şahısa hitaben yaptığı cedel²⁰ kategorisinde değerlendirilmeli.

5. Şâyet bu cedel bölümü 3. bölümün başlangıcını gösteriyorsa, birisi ilgili pasajın bir duraklamadan sonra gelmesini bekleyebilir. Fakat burada durum öyle değildir. Fahreddin Râzî sorar: ‘O’dur ki, sizin için o kulağı, o gözleri ve gönülleri inşâ etti. Ne kadar az şükrediyorsunuz’ âyeti ile daha önceki âyetler arasındaki ilişki nasıldır? Sonra da makul bir cevap verir:

Bütün hamdlerin kedisine yapıldığı Allah; işaretleri duymazlıktan gelen, dersleri görmezlikten gelen ve gerçek hakkında düşünmeyen inkarcıların akılsızlıklarını gösterdikten sonra inananlara şöyle seslenir: ‘O’dur size kullanasınız diye o şeyleri veren’. Şâyet bu donatılara sahip olan onları gayesine uygun kullanmazsa, onlara sahip olmayan kimsenin durumuna düşer. Tıpkı Yüce Allah’ın 46:26’da buyurduğu gibi ‘...Fakat ne kulakları ne gözleri ne de gönülleri kendilerine bir yarar sağladı. Zira bile bile Allah’ın âyetlerini inkar ediyorlardı. Ve alay edip durdukları şey, kendilerini kuşatıverdi.’ Böylece Allah, inkarcıların mahrumiyetinin de, inananların bilinçli olmalarının da bizzat kendisinden geldiğini belirterek insanları uyarıyordu.²¹

Râzî’nin izahını destekler mahiyette sırasıyla ‘işitme’, ‘görme’ ve ‘kalplere/gönüllere’ karşılık gelen 73. âyetteki ‘Hz. Peygamber’in inkarcıları doğru yola çağırması’, 75. âyetteki ‘azgınlıklarında bocalamaları/ kör bir şekilde dolaşmaları’ ve son olarakta 76. âyetteki ‘Rabb’lerine boyun eğmemeleri/ mütevazilik göstermemelerine’ yapılan atıflar zikredilebilir.

6. Her ne kadar Neuwirth’un sûreyi bölümlere ayırması çoğunlukla sağlam kriterlere dayansa da, sûrenin bütünlüğünü gösteren diğer bazı faktörler göz önüne alınmazsa sûre birbiriyle ilişkili olmayan değişik (mozayik gibi farklı) pasajlardan oluştuğu izlenimi verebilir.

Bundan dolayı sûrenin yapısını yeniden değerlendirmek için sayısız gerekçemiz vardır.

²⁰ Bkz. Robinson, *a.g.e.*, 110-112

²¹ Fahreddin Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Beyrut: Dâru'l-Fikr 1978, VI.204

Özet olarak yeni öneri

Kur'an'ın standart Mısır baskısında 23. sûre (Mu'minûn) 118 âyet içermektedir. Bu âyetler değişik uzunluklara sahip ve genelde *-ân, -în* ya da *-îm* şeklinde sona ermektedirler. Sûre âyet numarası verilme de *besmele*yle başlamaktadır, bu nedenle *besmele*ye 0 (sıfır) sayısını verdik. En geniş şekliyle aşağıdaki yapı verilebilir:

Açılış âyeti, 0-1

Başlangıç bölümü, 1-11

Birinci Kısım- Yaratılıştan (Kur'an'ın indiği dönemdeki farklı din mensuplarıyla) olan güncel dinî tartışmalara, 12-53

Merkezi birleştirici (bağlaç) kısım, 54-63

İkinci Kısım- Cedel ve kaçınılmaz cezanın belirtilmesi, 64-108

Sonuç bölümü, 109-118

Kapanış, 117^{d22}-118

Bu yapı hemen hemen simetrik. Sûre iki ana kısımdan oluşmaktadır: Birinci kısım (42 âyetten oluşmakta) ve ikinci kısım (45 âyetten oluşmakta). Bununla birlikte birinci kısım kronolojik olarak tertib edilmiş kayda değer sayıda anlatım (kıssalar) içerirken, ikinci kısmın içeriği biraz daha birbirine karışık, belkide mukayase bakımından (yapısal açıdan) içi boş (hollow)²³ şeklinde tanımlanabilir. Bu iki kısım başlangıç (11 âyetten oluşmakta) ve sonuç (10 âyetten oluşmakta) bölümleri tarafından çerçeveye alınmış ve merkezi bir bağlaçla (10 âyetten oluşmaktadır) da birbirlerine iliştilmiştir. Başlangıç tablosu ve merkezi bağlaç ise karışık bir çiaistik yapıya sahiptir, sonuç tablosu ise içi boş gibi görünmekte ve özet (*inclusio*)²⁴ ile sınırları belirlenmiştir. Kur'an hem sözle hem de işitsel bir fenomen kabul edildiği zaman, birinci kısım ve ikinci kısmın uzunlukları arasındaki uyumsuzluk, standart Kur'an Mushaflarında olduğundan daha az belirginleşmektedir. Bunun nedeni ise, şâyet 33. (*te'kûlûn*) ve 45. (*Hârûn*) âyetlerde geçen içsel kafiyeleri (âyetin ortasında geçen bazı kelimeler kafiyeye oluşturmaktadırlar) sayarsak, birinci kısım toplam 44 kafiye parçalarına

²² *d* harfi bu uzun âyetin dördüncü ve son kısmını göstermektedir.

²³ Bu terimi Mathias Zahniser'den aldım. Diğer sûrelerle ilgili bir konuşma esnasında söylenmiştir.

²⁴ *Inclusio* teknik bir terimdir. Kısaca, başta geçmiş bir fikri ya da konunun ana fikrini sonuç bölümünde vurgu açısından yeniden ifade etmek ya da özetlemek demektir. (çev. notu)

sahiptir.²⁵ Buna ilaveten, 109. âyetteki içsel kafiyeyi (*yegûlân*) de sayarsak başlangıç ve sonuç tablolarınının uzunluklarının eşit olduklarını göreceğiz.

Kur'an, sözel ve işitsel bir fenomen kabul edildiğinde sûre'nin başındaki *besmele*'nin de yapısal kapalılığı çözülmüş olacaktır. Çünkü *besmele* tam manasıyla sûre'nin bir parçası değildir, aynı zamanda başlangıç tablosunun da ayrılmaz bir parçası sayılmaz. Bununla beraber, her Kur'an okunuşunda işitildiği ve sûreyle aynı kafiyeye²⁶ sahip olduğu için açılışın bir parçasını oluşturmaktadır. Biraz sonra görüleceği gibi açılış, (*besmele*) kapanış tablosunun son ve bir önceki âyetin yarısını içeren kısımda yankılanmaktadır.

Çiasmus'un varlığı ve *Inclusio*

Besmele (âyet 0), *rbm* kökünden türemiş Allah'ın iki ismini (*Rabmân* ve *Rabîm*) içermektedir. Sûre'nin son âyeti de aynı kökten türemiş iki kelime (*erham* ve *râhimîn*) içermektedir.²⁷ Her ne kadar *besmele* kendisinden sonra gelen ifadelerin Vahy olduğunu belirten bir formül ise de, 118. âyette Vahiy yoluyla gelmiş bir dua da elçiye Yaratıcı'ya nasıl dua etmesi gerektiği konusunda tavsiyede bulunmaktadır. Böylece 118. âyet bir taraftan *besmeleyi* hatırlatırken öte taraftan da *besmeleyle* karşıtlık içindedir. Benzer bir ilişki de 1. âyet ile 117. âyet arasında gerçekleşmektedir. Bu âyetler *eflaha*²⁸ (kurtulmak) fiilini içermekte, yalnız 117. âyette bu fiilin önünde nefy edatı (*lâ yuflibu*) vardır. Ayrıca, 1. âyette özne ve kafiyeli kelime *el-mü'minûn* (inanenlar) iken, 118. âyette semantik açıdan tamamen zıddı olan *el-kâfirûn* (inançsızlar) kelimesi geçmektedir. Bu gözlemler aşağıdaki şekilde tabloleştirilebilir:

- A- âyet 0. *Rabmân* (Esirgeyen) ve *Rabîm* (Bağışlayan) Allah'ın adıyla
B- âyet 1. Mu'minler kurtulmuşlardır (*eflaha el-mu'minûn*)

B' âyet 117d. ...inkarcılar elbette kurtulamazlar (*lâ yuflibu'l-kâfirûn*)

²⁵ Kur'an'ın standart Mısır baskısındaki âyet numaraları Kûfe geleneğini takip etmektedir. Tabarsî'ye göre, Mu'minûn sûresi 45. âyetin sonu *Hârûn* şeklinde bitmesi kaydıyla bütün geleneksel âyet numaralama sistemlerinde 119 âyetten oluşmaktadır. (Tabarsî, *Mecmau'l-Beyân Fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru'l-Fikr 1978, VI.204). Her ne kadar Flügel 33. âyetteki *te'kûlân* ifadesine kafiye olarak muamele etse de geleneksel kaynakların hiç birinde âyeti bu ifade de bölen bir numaralandırma görmedim.

²⁶ Kafiye konusunda, *-ûn*, *-în* ve *-îm*'i eşit kabul ettik.

²⁷ 8 sûre aynı kökten türemiş âyetlerle bitmektedir: 2:286, 6:165, 12:111, 21:112, 31:34, 33:73, 73:20, 76:31.

²⁸ Bu fiil Kur'an'da 40 defa geçmektedir, Mu'minûn sûresinde ise sadece bu âyetlerle birlikte 102. âyette geçmektedir.

A' âyet 118. Ve de: Rabb'im bağışla ve merhamet et. Sen merhamet edenlerin en hayırlısı (ve erham...er-Râhimîn)

Sûrenin açılış ve kapanışı arasındaki ilişki çapraz simetri ya da *çiasmus*dur²⁹ ki, A ile A' ve B ile B' birbirlerine karşılık gelmektedir.

Yukarıda zikredilen değişik nedenlerden dolayı 54. âyet sûrede dönüm noktasıdır. Bu âyet çeşitli şekillerde çevirilebilen *ğamra* (şaşıрма,³⁰ karışıklık³¹ ya da sapıklık³²) kelimesini içermektedir. Zemahşeri'ye göre, kelimenin zahir anlamı 'suyun insanın boyunu aşacak kadar yükselmesi' ve bazen de mecazi olarak 'inkarcıların cehalet ve aptallık içinde boğulmaları' ya da onların bu boş ve faydasız işlerinden dolayı 'sel içinde oynayan insanlar' anlamına gelmektedir.³³ Bu nedenle ben bu ifadeyi 'aşırı karışıklık' olarak çevirdim. Kur'an'da üç defa geçen bu kelime³⁴ 63. âyette tekrarlanmaktadır. Bu iki âyet (54 ve 63) on âyetten oluşan (54-63) ve sûrenin sayısal merkezini oluşturan âyet gruplarının başı ve sonunda bulunmaktadır. Bu nedenle merkezi bağlaç beş kısım *çiasmustan* oluşmaktadır:

A (54. âyet) Onları bir süre aşırı karışıklıklarıyla (*ğamratihim*) başbaşa bırak

B (55. âyet) Onlara mal ve oğullar(la genişletmeyi) vermekle (*numiddu*) sanıyorlar mı...

C (56. âyet) İyiliklerde (*hayrât*) onlar için acele (*nusâriû*) mi ettiğimizi (sanıyorlar)? Hayır, farkında değiller.

D (57. âyet) Rabb'lerinden korkarak (haşyet) titreyenler

E (58. âyet) Rab'lerinin âyetlerine inananlar

E' (59. âyet) Rab'lerine ortak koşmayanlar

²⁹ Yunanca alfabesi χ (çi) den dolayı bu adı almıştır. *Çiasmus* ve onun Kitab-ı Mukaddes ve hadis metinlerindeki varlığıyla ilgili bilgiler için R. Meynet, L. Pouzet, N. Farouki ve A. Sinno'nun *Rbetorique semitique: texts de la Bible et de la Tradition musulmane*, Paris, Cerf 1998, bakınız. Kur'an'da *çiasmus* konusunda çok az bir çalışma vardır. Mustansir Mir, 'The Qur'anic Story of Joseph: Plot, Themes and Characters', *The Muslim World*, 76 (1986) 1-15 adlı makalesinde Yûsuf sûresinin *çiaistik* şekilde yapılandığını göstermektedir. Neal Robinson, *a.g.e.*, 141-2, 151-2 ve 312'de Burûc sûresinin *çiaistik* yapıya sahip olduğunu ve Yâsin sûresinin de giriş ve sonuçlarında *çiaistik* yapı olduğunu tartışmaktadır.

³⁰ Bell'in çevirisine bkz.

³¹ Arberry'nin çevirisine bkz.

³² Pickthall, Halîli ve Han'ın çevirisine bkz.

³³ Zemahşeri, *Keşşâf*, Beyrut: Dâru'l-Fîkr (tarihsiz) III.34

³⁴ *Zâriyat*/51:11'de geçmektedir. Ayrıca çoğul olarak da *En'âm*/6:93'de geçmektedir. İlgili âyette ölüm korkusuyla tehdit vardır.

D' (60. âyet) Rab'lerine dönecekleri için kalpleri ürpererek (*vecilet*) vermeleri gerekeni verenler

C' (61. âyet) İşte onlar iyi işlerde (*hayrât*) yarış ederler (*yusâriûne*), o uğurda ileri geçerler.

B' (62. âyet) Biz herkese ancak gücünün yeteceği (*vus'a*) kadarını yükleriz. Katımızda gerçeği söyleyen bir kitap vardır. Onlar haksızlığa uğratılmazlar.

A' (63. âyet) Ama kafirlerin kalpleri aşırı karışıktır (*ğamratin*). Bundan başka da onların yapageldikleri işler vardır.

Ğamra kelimesinden dolayı, A A'ya karşılık gelmektedir. B ve B' birlikte benzer bir mecaz kullanıyorlar (uzamsal): vermek ve kapasite. C ve C' ortak bir terime sahipler: *nusâriu/yusâriu* (acele, yarış) hayrat (iyilikler). D ve D' inananların korkmasından bahsetmekte fakat bu korkuyu aktarmak için ikisinde ayrı kelimeler kullanmaktadır. E ve E' ise sûrenin tam ortasında yer almakta ve sûrenin en önemli iki konusunu zikretmektedir: iman ve (bunun tabî bir sonucu olan) şirkten kaçınmak. İman sûrenin başında (*besmeleden* sonraki ilk âyette) tavsiye edilmektedir.

(1) İnananlar kurtuluşa ermişlerdir

(58) Rab'lerinin âyetlerine inananlar

Şirk, duâ şeklinde biten son âyetten bir önceki âyette (117) kötülenmektedir:

(59) Onlar ki Rab'lerine ortak koşmazlar

(117) Allah'la beraber varlığına hiç bir delil olmadığı halde başka tanrıya tapanın hesabını Rabb'i görecektir. İnkarcılar elbette kurtulamazlar.

Her ne kadar âyetler arasındaki paralellik çok açık olmasa da sûrenin başındaki giriş tablosu merkezi bağlaçla yapısal bir benzerlik arz etmektedir.

A (1) Müminler kurtuluşa ermişlerdir

B (2) Onlar namazlarında huşû içindedirler

C (3) Onlar boş sözlerden yüz çevirirler

D (4) Onlar zekat (kelime anlamı arınmadır) konusunda aktiftirler (Onlar zekatlarını verirler)

D' (5-7) Onlar eşleri ve cariyeleleri dışında, mahrem yerlerini herkesten korurlar. Doğrusu bunlar yerilemezler. Bunları aşmak isteyenler işte bunlar aşırı gidenlerdir.

C' (8) Onlar emanetlerini ve sözlerini yerine getirirler

B' (9) Namazlarına riâyet ederler

A' (10-11) İşte onlar devamlı kalacakları (Firdevs) cennetine varis olanlardır.

Burada A inananların mutluluğa kavuşacağına işaret etmekte, A' ise bu mutluluğun içeriğini açıklamaktadır. B ve B' ise namazı zikretmektedir. C ve C' ise birbirlerinin tamamen zıddını göstermektedir.³⁵ D vereni arındıran zekattan bahsetmekte, D' ise cinsî ilişkideki arınmaya (helal dairede) işaret etmektedir.³⁶

Son tablo sanki *çiasmus* yapıyı sergilemez görünmektedir. Yaklaşık, ikinci kısım gibi içi boştur. O sadece 109 ve 118. âyetlerde tekrar edilen aynı duâ ile ayrılmıştır, bu nedenle bu iki âyet *inclusio*'yu (ana fikrin özet bir şekilde yeniden ifade edilmesi) oluşturur:

(109) Kullarımdan bir topluluk: 'Rabbimiz! İnanmış, artık *biçî bağışla, biçî merhamet et. Sen merhamet edenlerin en hayırlısınsın*' diyordu.

(118) Ve de ki 'Rabb'im! *Bağışla, merhamet et, Sen merhamet edenlerin en hayırlısınsın.*'

1-53. Âyetlerin tutarlılığı (bütünlüğü)

Sûre *qad* edatıyla başlar, bu edatı önce *eflaha* fiili, sonra da fiilin öznesi olan *el-mu'minîn* kelimesi takip eder. Her ne kadar fiil dili geçmiş zamanla ifade edilmişse de, yapı şimdi mü'minlerin saadete kavuştuğunu ifade etmekten ziyade gelecekte saadete kavuşacağını göstermektedir.³⁷ Bununla beraber, sonraki âyetlerde (12, 17, 23, 49) düzenli bir şekilde gelen *ve le-qad* ifadesi –ki Allah'ın geçmişteki belirleyici ve kesin fiillerini takdim etmektedir- birinci bölümü bir dizi fiiller grubuyla ve İlahi İrade'ye uygun olarak saadete ermiş inananları birbirleriyle ilişkilendirerek başlangıç tablosuyla bağlanmasını sağlamaktadır.

Ve le-qad kelimeleri Allah'ın insanları yaratması; yedi tabakayı yaratması; Hz. Nûh'u göndermesi ve Hz. Mûsa'ya Kitab vermesini takdim etmektedir. Bu nedenle biz 12-22. âyetlerdeki 'işaretler' ile 23-53'te geçen Peygamber kıssaları arasında kesin ve keskin bir ayırım yapma konusunda son derece ihtiyatlı davranmalıyız. Bu ayırımın yapılmaması konusunda iki ilave sebep daha vardır. İlk olarak *enşe'nâ* fiilinin ikisiyle de ilişkili bir şekilde sûrede geçmesidir. 14. Âyette insanın yaratılışıyla ilgili konuşurken Allah 'sonra onu başka bir yaratık yaptık' *sümme enşe'nâhu halkem âbara* buyurur. Bu âyet Allah'ın 19. âyetteki 'sizin

³⁵ Lağv (boş söz) ve Eymân (yemin/ahd) arasındaki bağı daha iyi görmek için Bakara/2:225 bakınız.

³⁶ Bu iki komşu âyet arasındaki ilişki Seyyid Kutub tarafından (*Fî Zilâli'l-Kur'an*, Beyrut: Dâru'l-Şurûk 1992, IV.2455'te) kaydedilmiştir. O'na göre bu âyetler sırasıyla 'kalp ve mal' ve 'iç (ruh), evde ve toplumdaki' arınmayla ilgilidir.

³⁷ Bkz. Zemahşerî, *a.g.e.*, III.25

için bahçeler... yarattık' ifadesini ve 31. ve 42. âyetlerdeki O'nun 'bunların ardından başka nesiller yarattık' *sümme enşe'nâ min ba'dihim kurûnen âharîn*, sözlerini çağrıştırmaktadır. İkincisi, her ne kadar Kur'an'a âşina bir okur 12-22. âyetleri içgüdüsel olarak 'işaret' pasajları³⁸ olarak ayırsa da, âyet (işaret) kelimesi bu âyet gruplarında geçmemektedir. Bununla beraber, âyet kelimesi 23-53. âyetler arasında üç defa geçmekte, ikisi çoğul birisi de tekildir:

'Doğrusu bunlarda âyetler (işaretler) vardır... (30)

'Sonra Mûsâ ve kardeşi Hârûn'u âyetlerimizle (delillerimiz/işaretlerimizle).gönderdik... (45)

'Meryem oğlunu da annesini de âyet (mucize/işaret) kıldık... (50)

Başlangıç tablosunun (1-11), niçin insanın yaratılışıyla ilgili bilgilerin verildiği âyet grubu (12-16) tarafından takip edildiğini anlamak için kişinin Kur'ânî kullanıma âşina olması gerekmektedir. 11. Âyette açıkça geçen *fırdevs* kelimesi sadece Kehf/18:107'de geçmektedir ki o da salih kimselere (inananlara) ahirette verilecek olan ve Kur'an'ın genellikle *cennet* (bahçe) şeklinde işaret ettiği yeri ifade etmektedir.³⁹ Her ne kadar 11-16. âyetler ilk insanın Allah tarafından oradan çıkarılıncaya kadar cennette yaşadığını zikretmese de, bu açık bir şekilde başka sûrelerde geçmektedir.⁴⁰ Böylece cennete atıf yapan âyetlerle insanın yaratılışını anlatan âyet gruplarını bir araya getirmek son derece doğaldır. *Nutfê*⁴¹ (meni damlası), *alaka*⁴² (döllenmiş yumurtanın rahim duvarında asılıp gömülmüş şekli), *mudğâ*⁴³ (ceninin uzuvları oluşmamış şekli), *iẓâm*⁴⁴ (kemikler) ve *kesâ*⁴⁵ (giydirmek) ifadelerinde de bu durum söz konusudur. Bu şekilde anlatımın ölüm ve dirilişe işaret etmekle son noktaya varmasına şaşılmamalıdır. Çünkü ölüm ve diriliş bizi tekrar inananların vâris oldukları cennet konusuna getirmektedir.

Kur'ânî açıdan bu sûrenin sona doğru kendilerinden bahsettiği elçiler de örnek müminlerdir. Böylece biz bunların başlangıç tablosunda sıralanan

³⁸ Robinson, *a.g.e.*, 109, 112

³⁹ Sözelimi Bakara/2:82, 2:111 zikredilebilir.

⁴⁰ Örnek olarak Bakara/2:35, A'raf/19-24, Tâ-hâ/20:117-123 verilebilir.

⁴¹ Özellikle Hâcc/22:5, Yâsîn/36:77-79, Necm/53:44-47, Abese/80:18-22'ye bakılabilir.

⁴² Bkz. Hacc/22:5, Kıyamet/75:38

⁴³ Bkz. Hacc/22:5

⁴⁴ Bkz. Bakara/2:259, İsrâ/17:98, Mu'minûn/23:82, Yâsîn/36:78, Saffât/37:16-18, 53, Vâkıa/56:47-50, Kıyamet/75:2, Nâziât/79:10

⁴⁵ Bakara/2:259 ki konu yine ete kemik giydirmektir. Bu kullanılış bir yerde daha geçmektedir, o da Nisa/4:5 âyetidir.

erdemleri taşıdıkları çıkarsamasında bulunabiliriz. Aslında bu elçilerle ilgili anlatımların Kur'an'ın diğer sûrelerindeki versiyonlarını bilen birisi için bu anlatımlar ve başlangıç tablosu arasındaki bağ gâyet açıktır. 23-30. Âyetler arasında ilk defa kıssası anlatılan Nuh, mü'minlerin bağışlanması için duâ etmektedir.⁴⁶ Bu âyetlerden hemen sonra zikredilerek (31-43) Semûd'a gönderildiği söylenen ve muhtemelen kendisinden anonim bir birey olarak bahsedilen elçi bir başka yerde şu şekilde sunulmaktadır *qad eflaha men zekêkâhâ* 'kendini arıtan saadete ermiştir'.⁴⁷ Bir grup elçinin gönderilişine kısa bir işaretten sonra (44. âyet) sûre Hz. Mûsâ ve Hârûn'un misyonlarıyla ilgili özet anlatıma geçer (45-49). Bu kıssanın uzun versiyonu Tâ-hâ/20 sûresinde geçmektedir. Orada Firavun kendi sihirbazlarının Hz. Mûsâ'yla yarış yapmasını sağlar ve şu şekilde bir ilanda bulunur 'bugün üstün gelen başarıya erişecektir', *ve-qad eflaha ...men iste'lâ*.⁴⁸ Bununla beraber, sihirbazlar yenildiler ve kendilerini secdeye kapayarak Hz. Mûsâ ve Hârûn'un Rabb'ine iman ettiklerini açıkladılar.⁴⁹ Son olarak Mu'minûn sûresinin bu bölümü şaşırtıcı bir şekilde Hz. İsâ ve Meryem'e kısa bir işaret içerir (50. âyet). Diğer sûrelerden Hz. Meryem'in iffet abidesi olduğunu öğreniyoruz.⁵⁰ Ayrıca Hz. İsâ'nın çocukken duâ (namaz) ve zekattan bahsettiğini görüyoruz.⁵¹

Anlatım bölümü insanın yaratılışı (12-15) ve Allah'ın (cc.) yaratıklarına lütuflarıyla ilgili kısım (16-22) da ilişkilidir. Nûh kıssasında Allah'ın emriyle suların fişkırması ve inanmayanların su altında kalması daha önce ifade edilen Allah'ın 'gökten suyu ölçülü indirmesiyle' karşıtlık oluşturmaktadır.⁵² İsmi belirtilmeyen (anonim) elçinin anlatıldığı bölümde, Allah'ın sınırsız rızık lütfunu rağmen toplumun ileri gelenlerinin yeniden dirilmeyi inkarları, Kıyamet gününü ve Allah'ın dünyada vereceği yiyecek içecek ve mal rızkını hatırlatmaktadır.⁵³ Allah'ın Hz. Mûsâ'yı mucizeler ve otoriteyle göndermesinin kısaca zikredilmesi, O'nun Hz. Mûsâ'ya Sina dağının (et-Tûr)⁵⁴ vadisinde seslenmesini

⁴⁶ Nuh/71:23-30

⁴⁷ Şems/91:9 ile Mu'minûn/23:1, 4'ü karşılaştır.

⁴⁸ Tâhâ/20:64; Arapça ifade olan *qad eflaha*, daha önce de gördüğümüz gibi, Mu'minûn/23.1 ve Şems/91:9 sûrelerinde geçmekte, A'lâ/87:14 ise bir grup güzel hasletlerin zikredildiği âyet grubunun başında açıkça zikredilmektedir.

⁴⁹ Tâhâ/20:70

⁵⁰ *Ahsenet fercebâ* Enbiyâ:21:91, Tahrim/66:12 *li furûcibim bâfîzûn*.

⁵¹ Meryem/19:31

⁵² Mu'minûn/23:27 ile Mu'minûn/23:18 karşıtlık oluşturmaktadır.

⁵³ Mu'minûn/23:33-37 ile Mu'minûn/23:15, 19-21'i karşılaştır.

⁵⁴ Mu'minûn/23:45 ile Meryem/19:52, Tâhâ/20:80, Kasas/28:29, 46'yı karşılaştır.

çağrıştırmakta ve bu da daha önce kendisinden bahsedilen Sina dağında (Tûr-i Seynâe)⁵⁵ yetişen ağacı hatırlatmaktadır. Allah'ın Hz. Meryem ve Hz. İsa'ya sığınak olarak pınarı bulunan oturmaya elverişli yüksek bir yere yerleştirdik (*qarârîn ve main*) ifadesi kıssanın tam olarak anlatıldığı başka bir versiyonunu hatırlatmaktadır ki orada biz Allah'ın Hz. Meryem'i olgun hurmalar ve su akıntısı ile techiz ettiğini ve ona bu hurmalardan yemesini ve su içmesini söylediğini, sonrada ona gözünün aydın olmasını (kendisini tazelemesini/*qarrî aynen*)⁵⁶ salık verdiğini öğreniyoruz. Ayrıca bu anlatım, Hz. İsa'nın mucizevî bir şekilde anne rahmine düşmesi ile ilk insanın yaratılması⁵⁷ arasında bir paralellik çağrıştırmaktadır. Bu paralellik ikincisinin Allah tarafından *nutfe* olarak sağlam bir yere yerleştirilmesi (50. âyetteki *cealnâ...zâte qarârîn ve main* ile 13. âyetteki *cealnâ...fî qarârîn mekân*)⁵⁸ karşılaştırması vasıtasıyla gerçekleşmektedir.

Aynı cümlelerin tekrarı ve anahtar kelimelerin geçmesinin de gösterdiği gibi sûrede değişik anlatım bölümleri birbirleriyle çok yakın ilişki içerisindedir:

- 'Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka hiçbir ilâhınız yoktur. Allah'a karşı gelmekten hâlâ sakınmaz mısınız *tetteqûn?* (23=32) âyetlerini 'Ben sizin Rabbinizim, öyleyse bana karşı gelmekten sakının' *fetteqûni* (52) âyetiyle karşılaştırdık.
- 'Kendi kavminden inkarcı ileri gelenler şöyle dediler... (24=33 –kelime düzeninde küçük bir değişiklik var-) âyetleriyle 'Onun (Firavun) ileri gelen adamları' (46) karşılaştırdık.
- 'Bu ancak sizin gibi bir beşerdir...(24=33) âyetleri '...bizim gibi iki insana mı inanacağız' (47) âyetiyle karşılaştırdık.
- 'O (Nûh) dedi: Rabb'im! Beni yalanlamalarına karşı bana yardım et!' (26=39)
- 'Zalim topluluktan uzak olmak' *el-qavm ez-zâlimîn*, (28=41)
- 'Sonra onların arkasından başka bir nesil yarattık' (31=42)
- 'Yalanladılar' *kezzebüne* (26, 33, 39, 44, 48); 'yalan' *kezîben* (38)
- 'Zulmeden kimseler' *zâlemû* (27); 'zâlim kavim' *zâlimîn* (28, 41)
- 'Gönderdik' *erselnâ* (23, 32, 44, 45); 'elçi/elçiler' *resûl/rusul* (32, 44, 51)

⁵⁵ Mu'minûn/23:20

⁵⁶ Mu'minûn/23:50 ile Meryem/19:24-46'yı karşılaştırdık. Bu iki âyet grubu arasındaki benzerlik C. Schedl tarafından belirtilmiştir. (C. Schedl, *Muhammad und Jesus*, Vienna: Herder 1978, 323)

⁵⁷ Âl-i İmrân/3:59

⁵⁸ Bu iki âyette geçen *qarâr* kelimesi Kur'an'da sadece 7 defa geçmektedir.

- ‘İnananlar’ *mu’minîn* (38); ‘inanırlar’ *yu’minûn* (44), ‘inanacak mıyız?’ *e-nu’minû* (47)
- ‘...Kendileri aleyhine daha önce hüküm verilmiş olanlar’ *sebeqa* (27); ‘Önüne geçmek’ *tesbiqû* (43)
- ‘Rabb’ (26, 29, 39, 52)
- ‘İşaret/ler’ (30, 45, 50)

51-52. âyetlerde peygamberlere sanki aynı anda hepsi bir aradalarmış gibi hitap edilmektedir. Peygamberlerin farklı zamanlarda gönderildiğini dikkate alan bazı müfessirler burada sadece bir peygambere hitap edildiğini (Hz. İsâ veya Hz. Muhammed) söylemekte ve çoğul hitabın da edebî bir araç olduğunu tartışmaktadırlar.⁵⁹ Bu yorum çok tutarlı değildir, çünkü Hz. Muhammed’in doğrudan muhatap olduğu 54. âyette emir sığası tekil şekilde kullanılmıştır. Her ne kadar bu âyetlerde zahiren elçilere hitap varsa da şâyet biz bu ifadeleri Hz. Muhammed’in muâsırları için gelmiş ve onlara her dönemde farklı peygamberler gelmiştir ve hepsi de temelde aynı mesajı getirmiştir fikri aktarılmaya çalışıldığı şeklinde düşünürsek âyetlerin anlaşılmasındaki güçlük ortadan kalmaktadır.⁶⁰ Bu nokta 53. âyette daha da açığa kavuşmaktadır. İlgili âyete göre elçiler değil, onlardan sonra gelenler asıl toplumu farklı inançlara bölmektedir.

1-53. Âyetler arasındaki farklı alt bölümlerin birbirleriyle olan ilişkileri incelendi, şimdi de bu âyetlerin düzeni ile ilgili tartışmalar söz konusu edilecektir. Sûre bir başlangıç tablosuyla konuya girmekte ve burada cenneti miras edineceklerin sahip olduğu yedi erdem zikredilmektedir (1-11). Başlangıç tablosunu, Allah’ın yarattığı ve sonrada cennetten kovulan ilk insanın serüvenini anlatan yedi merhale takip etmektedir (12-14). Bu merhaleler bütün insanların geçtiği basamaklar olduğu için anlatıcı doğrudan muhataplara dönmekte ve onlara bir sonraki merhaleyi haber vermektedir. Bu merhale ise herkesin öleceği ve sonra Kıyamet günü tekrar dirilecekleri zamandır (15-16). İnsanın yaratılışı ile ilgili bölümü tabii yeterlilikte Allah’ın yaratıkları için gösterdiği ihtimam ve verdiği nimetler (17-22) takip etmektedir. Anlatıcı, göğe ait yedi tabakayla başlayarak, dikkatleri yedi maddeye çekmektedir. Listedeki son iki madde ehli (evcil) hayvanlar ve gemilerdir ki ikisi de karada ve denizdeki en temel yolculuk vasıtasıdır. Gemilerin (*filke*) zikredilmesiyle liste tam bir daire oluşturmaktadır,

⁵⁹ Râzî, *a.g.e.*, VI.198

⁶⁰ R. Paret’in yorumu için bkz. *Der Koran: Kommentar und Konkordanz*, Stuttgart, Kohlhammer, 1980, 355

çünkü bu Arapça ifade (*fıllk*) göksel bir yapı olan yörünge (*felek*) kelimesiyle irtibatlıdır.⁶¹ Ayrıca 22. âyette gemilere işaret edilmesi, aynı ifade 27. âyette de geçmekte, Nûh kıssasının geçtiği 23-30. âyetler için de ipucu içermektedir. Allah'ın yaratıklarına gösterdiği ihtimamla ilgili bölümde ise 'Allah'ın belli bir ölçüde' gökten su indirdiğine vurgu yapılmaktadır. Nûh kıssasında ise Allah'ın emriyle aşırı derecede suların her taraftan fışkırdığı ve inanmayanların boğulduğu anlatılmaktadır. Diğer bölümler kronolojik bir sıra takip ederler; anonim elçiyle ilgili bölüm (31-41), Bir dizi elçinin gönderilmesiyle ilgili bölüm (42-44), Hz. Hârûn ve Hz. Mûsâ ile ilgili bölüm (45-59) ve Hz. İsâ ve Hz. Meryem ile ilgili bölüm. Böylece hepsi beş kıssadan ibarettir. Bununla birlikte Hz. Hârûn ve Hz. Mûsâ kıssasını farklı değerlendirirsek ve bir dizi isimsiz elçilerin bahsedildiği bölümleri de bir bütün kabul edersek –Hz. Muhammed'le ilgili bölümü de eklersek toplam yediye çıkar.

Merkezi Bağlacın İşlevi

Merkezi bağlaç (54-63.âyetler) birinci bölümle ikinci bölüm arasındaki geçişi sağlamaktadır. Merkezi bağlaç birinci bölümü yansıtır ve ikinci bölümde geniş bir şekilde ele alınacak temaları içerir.

54. Âyette elçiye inanmayanları 'gaflet ve şaşkınlıkları içinde' bırakması emredilmektedir. Daha sonra da göreceğimiz gibi burada çok seviyeli bir ironi vardır. Şimdilik burada Nuh'un muhaliflerine onu bir müddet gözetleyin dediği muhaliflerinin neticede sular altında kaldıklarını zikretmekle yetinelim.

55. ve 56. Âyetlerde Allah'ın inanmayanlara zenginlik ve çocuklar verdiği zikredilmektedir. Bu da kendilerine dünyada güzel şeylerin lütfedildiğini belirten 33. âyeti çağrıştırmaktadır.

57-61. Âyetlerde geçen erdemler elçilerin hayatlarında örnekledikleri ve onların getirdikleri mesajları kabul edenlerin durumlarını göstermektedir ki biz bunların başlangıç tablosundaki erdemlerle örtüştüğünü çıkarabiliriz. Böyle bir çıkarsama dört defa zikredilen 'onların Rabb'i' (57, 58, 59, 60) ile önceki 'benim Rabb'im' (26, 29, 39) ve 'sizin Rabb'iniz' (52) gibi referanslarla da desteklenmektedir. Mu'minûn sûresinin 57. âyetinde geçen 'Rabb'lerinin

⁶¹ Gökte yörüngelerinde yüzen cisimlere işaret eden sûrelere 21:33 ve 36:40 bkz. I. Lichtenstadter bu iki âyetin eski orta doğu inanışındaki ay ve güneşin gemi içinde yüzmesini yansıttığını söylemektedir. Yine o *felek*'in gerçekte *fıllk* olarak okunması gerektiğini belirtmektedir. I. Lichtenstadter, 'Origin and Interpretation of some Qur'anic Symbols' in *Studi orientalistici in onore di Giorgio Levi Della Vida* vol.2 Rome, Istituto per l'oriente, 1956, 59-80, 77

azametinden korkup titreyenler' ifadesi ile diğer yerlerdeki Allah'ın elçilerine özellikle de Hz. İsa'ya yapılan atıflar arasında çok yakın bir paralellik vardır.⁶² 58. Âyette geçen 'Rabb'lerinin âyetlerine (işaretlerine) inanırlar' ile ilgili ifade 12-22. âyetler arasındaki 'işaret pasajları' bölümünü çağrıştırmakta ve bunları 30, 45, ve 50. âyetlerin bulunduğu kıssalardaki alâmetlerle irtibatlandırmaktadır. Bu ifade aynı zamanda başta (1. âyette) geçen inananlarla ilgili duyuruyu ve sonraki âyetlerde (38, 44) kendilerine gelen elçilere inanmayan insanlardan bahseden bölümleri hatırlatmaktadır. Allah'a ortak koşmayanlarla ilgili âyet (59) elçilerin monoteistik (Allah'a ortak koşmama uyarılarıyla) duruşlarıyla (23, 32) uyum içerisinde.⁶³ 'Rabb'lerine dönecekleri için, verdiklerini kalpleri ürpererek verenler' (60) ifadesi de başlangıç tablosunda geçen zekat (4) ve insanın yaratılışıyla ilgili bölümde geçen diriliş gününe yapılan (16) referansları hatırlatmaktadır. Aynı ifade hem Hz. Nuh'un mesajını kendilerine üstünlük tasladı mazeretiyle (24) reddeden hem de âhirete inanmadıkları için Hz. Nuh'tan sonra gelen elçinin mesajını reddeden (33-37) insanların davranışlarıyla karşıtlık arz etmektedir. Son olarak 61. âyette geçen 'hayır işlerinde koşuşanlar' *sâbiqûn* ifadesi de Hz. Nuh döneminde aleyhlerinde daha önce hüküm verilmiş inanmayanlarla ilgili Allah'ın sözü *sebeqa* (27) ve yine Allah'ın bir uyarısı olan 'hiç bir ümmet kendi ecelinin önüne geçemez' *tesbiq'i* (43) hatırlatmaktadır.

62. Âyette geçen Allah'ın katında hakikati (gerçeği) söyleyen bir kitap vardır uyarısı ile inanmayanların zulme ve haksızlığa uğratılmayacağı vaadi, 27, 28 ve 41. âyetlerde geçen inanmayanların zulmü ve yine inanmayanların elçileri yalanla suçlamaları (26, 33, 38, 39, 44, 48) arasında tezat oluşturmaktadır.

Birinci bölümdeki bu sayısız çağrıştırmalara ek olarak merkezi bağlaç daha ileride ikinci bölümde değinilecek konuları da zikretmektedir. 54. Âyette geçen 'bir zamana kadar' *battâ hîn* ifadesi 64. âyette geçen 'yakalayacağımız zamana kadar' *battâ izâ abeznâ* ifadesi tarafından takip edilmiştir. 59. âyette geçen Allah'a ortak koşmanın önemi 91, 92, 116. âyetlerde daha geniş bir şekilde işlenmekte ve son olarak da 117. âyette -bu işin faileri- ebedi mahkumiyetle kınanmaktadır. Hesap vermek için sonunda Allah'a dönüş -(*ilâ rabbihim râciûn* 'Rabb'lerine dönecekler')- ifadesiyle 60. âyette işaret edilen konu 99-115. âyetlerde geniş bir şekilde tanımlanmıştır. Bu tanım ölüm yatağında tekrar

⁶² 23:57'de geçen *ellezîne hüüm min hasyeti rabbi-him müşfiqûm* ile 21:28'de geçen *ve-hüüm min hasyeti rabbi müşfiqûn*'u karşılaştırınız. 21. Sûrede bu referanslar özellikle Allah'ın oğlu sanılarak saygı duyulan kimselere işaret etmektedir.

⁶³ Nuh ve onu takip eden fakat ismi belirtilmeyen diğer elçi. Hz. Mûsâ ve Hz. İsa'nın monoteistik duruşu ile ilgili 20:98 ve 5:72'ye sırayla bakılabilir.

dünyaya geri gönderilmesini isteyen (*rabbi irci'ni* 'Rabbim döndür beni', 99. âyet) inançsız bir kişi hakkındaki ironik (istihzâ) anlatımla başlamaktadır. Bu anlatım Allah'ın inanmayanlara grup olarak sorduğu '...Bize tekrar dönmeyeceğinizi sandınız?' *ileynâ turve'ân* (115) ifadesiyle zirveye ulaşmaktadır. 62. Âyette geçen Allah kimseye gücünün (kapasitesinin) yettiğinden fazlasını yüklemeyi ifade eden 103. âyette bahsedilen 'kimlerin de tartıları hafif gelirse işte onlar da kendilerini ziyana uğratanların ta kendileridir...' ifadesine yol açmaktadır. Son olarak 62. âyette 'sadece gerçeği söyleyen' Kitab'a yapılan atıf 70, 71, 90 ve 116. âyetlerde tekrar edilen ana konuyu takdim etmektedir.

64-118. Âyetlerin Bütünlüğü ve 1-53. Âyetlerle olan İlişkileri

İkinci bölüm ve son tabloda konu genelde ölümden sonraki hayat ve toplumların elçilerle olan cedeli arasında gidip gelmektedir. Ahiretle ilgili ilk kısım (64-67) inançsızların dünya hayatlarında yaptıklarını hatırlatan (geriye dönüş) 66-67. âyetlerle varılacak son noktaya ulaşmaktadır. Bunu, tedricen ortaya çıkan uzun cedel âyetleri (68-100) ki bu âyetler işaret-cedel pasajlarını (78-80), şiddetli eleştirilerin yapıldığı (81-89) âyetlerle kısa bir ara bölüm gibi sadece elçiye yapılan hitabı içeren (93-98). âyetleri kapsamaktadır. Ölüm ve Berzah'a yapılan tartışmalı (cedel) referansta (99-100) ikinci âhiret hayatıyla ilgili kısım için (101-115) ipucu sunmaktadır. Bu son tablonun başlangıcını oluşturan (109-110) âyetler geçmişi hatırlatmayı (geriye dönüş) da içermektedir. Sûre, Allah'ın birliğini gösteren ilâhî tarzındaki ifadeyle (116), Allah'a diğer tanrıları ortak koşanları tenkid eden cedelvari kınama (117) ve elçilerin müminlere duâ şeklinde tekrarlamaları için öğretmeleri istenilen ve 109. âyeti de hatırlatan sonuç emriyle bitmektedir (118).

Her ne kadar ikinci bölüm yapı açısından birinci bölüme nazaran daha esnek ise de aynı birinci bölümde olduğu gibi onda da anlatı karakterlerini 'Allah (cc), elçiler, mümin ve kafirler oluşturmaktadır. Tek farklılık ise ikinci bölüm Hz. Muhammed ve çağdaşları üzerinde yoğunlaşırken birinci bölümün ise öncelikle geçmiş peygamberler ve onların mesajını işitenler üzerinde durmasıdır.

Birinci ve ikinci bölümde Allah tek ve yegane İlâh (91-92, 116-117. âyetleri 23 ve 32. âyetlerle karşılaştırınız); Yaratıcı (77-80, 84, 115. âyetleri 12-14. âyetlerle karşılaştırınız); Her şeye gücü yeten (95. âyetle 18. âyeti⁶⁴ karşılaştırınız); Yedi semanın sahibi (86. âyeti 17. âyetle karşılaştırınız);

⁶⁴ Her ikisinde geçen ifade ve *innâ alâ le-qâdirîn*'dur.

Yarattıklarına rızık veren (72. âyetle 18-22. âyetleri karşılaştırınız); Onlara elçiler gönderen (69. âyetle 23, 32, 44. âyetleri karşılaştırınız); Öldükten sonra diriltmeyi vaad eden (82-83. âyetleri 16, 33-35. âyetlerle karşılaştırınız); Onlara değişik alâmetler gösteren (66, 78-80, 105. âyetleri 21, 30, 45 ve 50. âyetlerle karşılaştırınız); Vahiy'ler gönderen (71. âyetle 27, 49. âyetleri karşılaştırınız); ve zalimleri cezalandıran (64, 76-77. âyetler ile 27, 41, 44. âyetleri karşılaştırınız) olarak ilan edilmektedir.

Tıpkı birinci bölümde zikredilen elçiler gibi Hz. Muhammed'de Allah'a 'Rabb'im' şeklinde hitap etmektedir (118. âyeti 26, 29, 39. âyetlerle karşılaştırınız). Yine Hz. Muhammed'e onlar gibi belirli durumlarda söylemesi için belirli ifadeler verilmekte (84-49, 93-94, 97, 118. âyetleri 28-29. âyetlerle karşılaştırınız), ve o toplumuna 'öyleyse O'na karşı gelmekten (kendinizi) sakınmaz mısınız' sorusunu sormaktadır (87. âyeti 23, 32. âyetlerle karşılaştırınız).

Başlangıç tablosu inananların kurtuluşa ereceklerini tekid ederek başlamakta ve onların yaptıkları bu güzel hasletleri sıralamaktadır (1-9). İkinci kısım ise hesap günü amellerin tartılacağına işaret etmekte ve kimin ameli ağır gelirse onun 'kurtuluşa' ereceğini (102) kimin ameli de hafif gelirse onların 'kaybedeceklerini' (103) bildirmektedir. Daha önce bahsedilen inanmayanların kendi topluluklarına kendiniz gibi bir ölümlüye (insana) itaat ederseniz (34) 'kaybedenlerden' olursunuz şeklindeki atıf da ironiktir. Gerçek kaybedenler 'ebedi olarak' cehennemde kalacaklardır (103), inananlar ise 'ebedi olarak' cennettedirler (11).

İkinci bölümde inanmayanların karakterize edilmeleri tıpkı birinci bölümdeki gibidir: Onlar 'zalim millettir' (94 *el-qavm ez-zâlimîn*'i 28, 41. âyetlerle karşılaştırınız); Onlar büyüklük taslarlar (67 *müstekbirîn*'i 46. âyetteki *festekberû* ile karşılaştırınız); Onlar elçileri cinlenmiş diyerek reddettiler (70 *bihî cinnê*'yi 25. âyetle karşılaştırınız); Onlar yalancılardır ve elçileri de yalancılıkla suçlamışlardır (90 *kâzîbûn* ile 26, 33, 39, 44, 48. âyetlerdeki *kezzebü*'yu karşılaştırınız); Ataların öğretileriyle uyum sağlamayan her türlü bildiriye reddettiler (68 *âbâuhum el-evvelîn*'i 24. âyette geçen *âbâinâ'l-evvelîn*'le karşılaştırınız); ve onlar öldükten sonra toprak ve kemik yığını haline geldikten sonra dirilmeye ilgili Vahiy alaya aldılar (82-83. âyetleri 36-37. âyetlerle karşılaştırınız). Ayrıca '...onlar bu zikirten (Kur'an'dan) yüz çeviriyorlar' (71, *hum an zikiribim mu'ridûn*) âyeti mu'minlerin 'faydasız ve boş sözlerden yüz çevirirler' (3, *hum ani'l-lağvi mu'ridûn*) âyetiyle karşıtlık oluşturmaktadır.

Birinci bölümde yer alan üç kıssa ‘kavmin ileri gelenlerinin’ (24, 33, 46, *el-mele’*) insanların inkara sapmalarında başrolü oynadıklarını göstermektedir. Bu tam olarak Hz. Muhammed zamanındaki durumu yansıtmaktadır. Her ne kadar ‘kavmin ileri gelenleri’ ikinci bölümde açıkça zikredilmese de ‘refah ve bolluk içinde olanlar’a yapılan referans muhtemelen ikisi arasındaki ilişkiyi göstermektedir (64, *mütreşhim*’i 33. âyette geçen *el-mele’u...etrafnâhum*).⁶⁵ Diğer sûrelerden bildiğimiz gibi Hz. Muhammed’in muarızları onun yemek ve içmeğe ihtiyacı olan bir ölümlü olmasına itiraz ettiler (25.7) ve Allah dilerse melek elçiler göndereceğini söylemektedirler (6:8, 25:7). Bu nedenle ‘ileri gelenlere’ atfedilen bu itirazlar tesadüfi değildir (33, 24. âyetler).

İkinci bölüm bazı inançsızların Allah’ın çocuk edindiği iddiasında bulunduğu işaret etmektedir (91). Burada muhtemelen hıristiyan doktrinini kastedilmektedir. Her ne kadar bu âyetin tam bir paraleli birinci bölümde olmasa da, birinci bölümde Hz. İsa hakkında zikredilen konular hazırlık mahiyetindedir: kısaca Hz. İsa’nın Hz. Meryem’in oğlu olması; Meryem oğlu İsa ve Annesi’nin mucize (alâmet) kılınması; ve yine Hz. İsa’ya temiz yiyeceklerden yemesi emredilen ve Allah’tan Rabb olarak sakınması söylenmektedir (50-51).⁶⁶

Çok sayıdaki cezaî pasajlar bu sûrenin yapısının çıkarılmasında ayrı bir anahtar rol oynamaktadır. Birinci bölüm geçmişte Allah’ın inanmayanları helak ettiğini zikreder. Nuh’u (as) reddeden’i Allah suların içinde boğmuştur (27). Allah, Hz. Nuh’tan sonra gönderdiği elçiyi reddedenleri korkunç bir sesle kısıvrak yakalayiverdi de kendilerini siyah çörpük yığını, *ğusâ*, haline getirdi (41).⁶⁷ Allah’ın helak ettiği sonraki nesiller özel olarak belirtilmediği gibi (44) bize helak edilen Firavun ve onun önde gelen adamlarıyla ilgili detaylar da verilmemiştir (48). Fakat biz Kur’an’ın diğer pasajlarından bildiğimiz gibi Firavun İsrail oğullarını takip ederken suda boğulmuştur.⁶⁸ İkinci bölümde ise Allah âhirette Hz. Muhammed’i reddeden inançsızları cezalandıracaktır (103-104, 108). Daha az açık olan ise Allah’ın onları (dünyada) nasıl ve ne kadar cezalandırdığıdır. Bu da 64-65 ve 75-77. âyetlerin yorumuna bağlıdır.

Şâyet 64-65. âyetleri ayrı (parçacı) ele alırsak ilgili âyetler geçmişte gerçekleşmiş bir cezaya; devam etmekte olan bir cezaya; ve gelecekte

⁶⁵ *Terefe (teref)* kökünden gelen kelimeler Kur’an’da sadece sekiz kez geçmektedir.

⁶⁶ Hz. İsa’nın yemek yemesiyle ilgili vurgu için 5:75. âyete bakılabilir.

⁶⁷ Zamahşerî ilgili âyetin tefsirinde İmru’l-Kays’tan şiir nakletmektedir. (Zamahşerî, *a.g.e.*, III.32) Bu kelime, *ğusâ*, Kur’an’da sadece iki kez geçmektedir: bu sûre ve 87:5.

⁶⁸ Kur’an’daki yerler için bkz. 2:50, 8:54, 17:103 ve Kitab-ı Mukaddes’te ise bkz. Çıkışlar 14:21-30

gerçekleşecek bir cezaya işarette bulunabilirler. Bununla beraber bu âyetler merkezi bağlacın (54-63) hemen arkasından gelmektedir. Bir önceki âyette, Kur'an'da nâdir olarak geçen *ğamra* kelimesinin varlığı bizi bu kelimenin daha önceki kullanıldığı yere sevketmekte (54) ve bu da bizi 55-63. âyetlere parantez cümleler olarak muâmale etmeye teşvik etmektedir: ‘...sen onları bir zamana kadar, gaflet ve şaşkınlıklarıyla başbaşa bırak...biz onları kısıkrak yakalayınca kadar’ (54 ve 64. âyetler). Bu nedenle ilgili referanslar kesinlikle gelecek uhrevî bir cezadır.

75-77. Âyetler daha karışıktır. Şâyet bizim 64-65. âyetleri yorumumuz doğruysa, 75. âyet de muhtemelen uhrevî cezaya işaret etmektedir. Burada îmâ edilen Hz. Muhammed’in muasırları o kadar çok inatçı ve serkeşler ki gelecekte Allah onları cehennemden azad etse yine de O’na (Allah’a) itaat etmeyeceklerdir.⁶⁹ 76. Âyetteki ceza ise biraz daha farklıdır. Sanki bu ceza geçmişte gerçekleşip bitmiş bir cezaya işaret etmektedir. İlaveten, *ve le-qad* ifadesiyle takdim edilmesi ve onu takiben de fiilin birinci çoğul (*mütekellim maal-gayr*)’la gelmesi çok önemli bir manayı göstermektedir ki o da birinci bölümde seri halde zikredilen ilâhi cezalarla uyum içindedir (12, 17, 23 ve 49. âyetler). Her ne kadar Medeni bir tarihe ihtiyaç olsa da bunun için en açık aday Mekkelilerin Bedir’deki hezimetidir ki Râzî de bu ihtimali gözetmiştir.⁷⁰ Yeni oluşum içerisinde olan müslüman topluluk için Bedir Hz. Mûsâ zamanında Firavun ve ordusunun suda boğulmalarıyla eşdeğerdir. İki olay da Kızıl Deniz kıyılarında gerçekleşti ve ikisi de Allah’ın azgınları cezalandırması ve inananları kurtarmasını içermektedir.

Böylece biz 77. âyetle başbaşa kalmış olmaktadır. Bu âyet Allah’ın onlara azap kapısını açtığını ve onun içinde ümitsizliğe düştüklerini zikreder (*fi-hi mublisîn*). İlgili âyet Bedir’den sonra olmuş bir olaya işaret etmelidir, ya da gelecekte olacak bir olaya ve bu da daha da sinir bozucu farzedilebilir. Râzî iki ihtimal önermektedir: ya onların bu sırada karşılaştıkları açlık ve kıtlığa ki öldürülmekten veya esir alınmaktan daha şiddetlidir ya da gelecek ceza cehennem ateşindedir.⁷¹ Birisi, ikinci görüşün lehine olabilecek 43:75. âyetle – ‘onlar azap içinde ümitsizdirler’ *fi-hi mublisîn* ki bu ifadenin bir diğer geçtiği yer sadece burasıdır- ve 30:12. âyeti ‘Kıyametın kopacağı günde suçlular hayal kırıklığı içinde ümitsizliğe düşeceklerdir’ (*yüblisn*), zikredebilir. Diğer taraftan

⁶⁹ Bu Râzî tarafından önerilen üç değişik yorumdan sonuncusudur. (Râzî, *a.g.e.*, VI.203)

⁷⁰ Râzî, *a.g.e.*, VI.204. Bedir’in Müslümanların selamet tarihlerinde çok belirleyici bir yerinin önemi için bkz. Robinson, *a.g.e.*, 40, 230-232.

⁷¹ Râzî, *a.g.e.*, VI.204

6:44. âyet ,Allah'ın geçmişte onların üzerine kapıları açtığını referans verirken, 30:49. ayet ise, yağmur yağdırılmadan önce kesin bir ümitsizliğe kapılan kullardan (*mublisîn*) bahsetmektedir.⁷² Bu sûrenin gerçekten son şeklini kıtlık zamanında aldığını farzederek çok sayıdaki konu yerine oturacaktır ki buna 'Allah'ın mahlukatına içmesi ve yemesi için gökten su indirmesi (18-21); suyun yeryüzünde kalmasını sağladığı gibi onu tamamen ortadan kaldırmaya (gidermeye) gücünün olduğuna dair atf (18); diğer ölümlüler gibi elçinin de yeyip içmeye ihtiyacının olduğunun kabulü (33); Hz. Meryem ve oğluna (Hz. İsa) akarsulu bir yere yerleştirip rızık vermesi (50); elçilerin temiz şeylerden yeyip içmesi (51) gibi vurguları dahil edebiliriz. Ayrıca sular içinde boğulduğu (27, 48) ya da nehirin aşırı kabarması neticesinde onun üzerinde çerçöp yığını gibi aktığı (41) bilinen geçmiş kavimlerin cezalarıyla ilgili atıflarda da yerinde bir istihza vardır. Son olarak da merkezi bağlacın iki ucunda 'aşırı gaflet ve şaşkınlığa' yapılan referans da ilave bir ironi oluşturmaktadır.

⁷² Râzî'nin 23:77'den ziyade 76. âyetin sebep-i nüzûlü olarak zikrettiği aşağıdaki rivâyeti de dikkate almalıdır: 'Sumâme b. Asâl el-Hanafî müslüman olduğunda ve Yemame'ye geldiğinde Mekke'lilerin içecek ve yiyeceklere ulaşmalarını engelledi. Bunun üzerine Allah Mekke'lileri kıtlıkla kuşatıverdi, böylece onlar da sadece deri ve ölü eti yediler. Bundan sonra Ebû Süfyân Allah'ın elçisinin yanına gelerek şöyle dedi: 'Kendinin âlemlere rahmet olarak gönderildiğini söylemedin mi? Şimdi de babaları kılıçla çocukları da açlıkla öldürüyorsun. O halde Allah'a yalvar ve bizi bu kıtlıktan kurtarsın.' O (Hz. Peygamber) Allah'tan diledi ve kıtlık ortadan kalktı. Bundan sonra da Allah şu anlamdaki âyeti gönderdi: 'Allah onları açlıkla (azap) kısıkrak yakaladı da yine Rab'lerine boyun eğmediler.' (Râzî, *a.g.e.*, VI.204)